

A KÖZVETLEN ÖNIGAZGATÁS A DOLGOZÓK HATALMÁNAK ESZKÖZE ÉS PRÓBAKÖVE

BÁLINT ISTVÁN

„A társult munka szerveződése és a küldöttrendszer működtetése társadalmunk forradalmi átalakulásának alapját jelenti. Ezzel létrejöttek az előfeltételek, hogy a munkásosztály és az összes dolgozó közvetlenül irányítsa az összes társadalmi teendőt. Maga a képviselőházi rendszer is széles öniszervezési alapot kap, és a munkásosztály politikai hatalmának hatóeszközzé válik. Az elmondottak gyakorlati megvalósításában, az említett rendszer nyújtotta óriási lehetőségek igénybe vételében azonban sokkal gyorsabban és következtetesebben kell előrehaladnunk.

(Tito elnöknek a társult munkáról szóló törvény aláírásakor mondott beszédéből)

„A dolgozók a társult munkában és a társadalomban érvényesülő uralkodó helyzetük megvalósításában, az öniszervezési demokratikus összekapcsoltság, a kölcsönös függőség, felelősség és szolidaritás, valamint a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának viszonyai között SZABADON, KÖZVETLENÜL ÉS EGYENJOGÚAN igazgatják munkájukat és a társadalmi összmunakát a társult munka alap- és más szervezeteiben, más öniszervezési szervezetekben és közösségekben, valamint az egész társadalomban” — így hangzik a társult munkáról szóló törvény első mondata. Ezzel a törvény legfőbb célját, ugyanakkor azonban a szocialista társadalmi viszonyok kibontakozásának legnehezebb problémáját fogalmazták meg. Mert nincs társadalmilag nehezebb feladat, mint megteremteni, szavatolni — a szükséges feltételeket szakadatlanul újratermelni — valamennyi dolgozó szabad, közvetlen és egyenjogú döntéshozatalát. A társadalmi alapsejttől a föderáció állami funkciójáig számtalan lépcsőfo-

kon kell megoldani az összetett feladatot: hogyan lehet a döntéshozatal, a társadalmi ügyek intézésének alapsejti szintjén szavatolni, hogy minden dolgozó tényleg egyenjogúan és közvetlenül vegyen részt az ügyek intézésében; hogyan kell megtalálni azt a társadalmi mechanizmust, amely lehetővé teszi, hogy minden következő szinten a döntés továbbra is a legalsó szinten közvetlenül és egyenjogúan megteremtett állásfoglalást fejezze ki, ne legyen más, mint a közvetlenül és egyenjogúan meghozott döntések összehangolása. Nyilvánvaló, hogy ezt a célt nem értük el egy csapásra az alkotmány vagy a társult munkáról szóló törvény elfogadásával, hanem csak hosszú folyamat, bonyolult fejlődés eredményeként juthattunk el idáig, az öngazgatási szocialista viszonyok szakadatlan gazdagításának és bővítésének hosszú folyamatában. És sohasem lehet végleges eredményt elérni. Bármikor és bármely szinten megtörténhet, hogy az adott szint önállósul, elszakad a dolgozók szabadon, közvetlenül és egyenjogúan meghozott döntésétől, vagy hogy megcsorbul a közvetlen és egyenjogú döntéshozatal az alapsejtben.

Ennek a rendkívül összetett társadalmi folyamatnak egyetlen mozzanatát ragadnánk ki: a közvetlen döntéshozatal kérdését. Mivel viszont ezt a kérdést kiragadjuk a folyamat egészéből, mindjárt figyelmeztetnünk kell arra is, hogy ez a kiszakítás csak feltételes lehet. A közvetlen öngazgatás is csak a fent említett bonyolult társadalmi folyamat eredményeként lehet teljes és csorbítatlan. Még ha nem is a szabad termelők társadalmának osztály- és állam nélküli fázisát vesszük kiindulópontnak — amikor az ember tudatosan úrrá lesz nemcsak a természeti erők, hanem az általa létrehozott társadalmi erők felett is — a közvetlen öngazgatás annál teljesebb, minél jobban érvényesül a dolgozók hatalma a társult munka alapszervezetének határán kívül is. És fordítva: annál könnyebben átlépjük a társult munka alapszervezetének határát, minél teljesebb a közvetlen öngazgatás ebben az alapsejtben. Objektíve: a társult munka alapszervezetének határai közé szorulás az öngazgatás helyett a centralisztikus és öngazgatás-ellenes irányzatokat erősíti. Szubjektíve: a dolgozók érdektelenségét, passzivitását szüli a tehetetlenség, korlátozottság érzésének erősítésével. Így nézve, a közvetlen öngazgatás kérdésének kiszakítása az egészről tudatos leszűkítés. Azért vállalkozunk rá, mert e bonyolult folyamat néhány mozzanatára éppen ezzel világíthatunk rá, figyelembe véve azt is, hogy a bonyolult folyamat a közvetlen öngazgatástól indul el, és oda is tér vissza.

I.

A marxizmus klasszikusainak tanulmányozói közül sokan felfigyeltek arra, hogy Marx és Engels eltérő példát említ a negáció negációja törvényének a társadalomban való érvényesülésével kapcsolatban. Engels szerint a jövő társadalmá, közösségi mozzanatát illetően, az ősközösséghez való visszakanyarodás a negáció negációjának fokán, Marx szerint pedig a kapitalista tulajdon előtti egyedi kistulajdonhoz való visszakanyarodás, (a kisajátítók kisajátíttatnak) ami szintén a negáció negációjára utal. A marxista vizsgálat azonban nem tulajdonított különösebb fontosságot a két klasszikus közötti eltérésnek, részben azért sem, mert a sztalinizmus misztifikálás és sablonok miatt a dialektika törvényeinek vizsgálata is eléggé háttérbe szorult. Pedig érdemes lenne ezzel foglalkozni, mert ez az eltérés a marxizmus legbonyolultabb problémájához, a jövő társadalmának kérdéséhez kapcsolódik. Ez most már nem is absztrakt elméleti kérdés, hanem a gyakorlati építőmunka problémája: hogyan lehet létrehozni egy olyan társadalmat, amely egyidőben az egyed és a közösség legteljesebb kibontakozása, tehát lehetővé teszi az egyed legteljesebb kibontakozását is, de éppen azzal, hogy a közösségben úrrá lesz az egymásközi viszonyaikból kinövő, mindeddig fölöttük állónak tűnő, velük vakon játszadozó társadalmi erőkn.

A jugoszláv társadalmi gyakorlat és az ebből a gyakorlatból kinövő, de oda forradalmi erőként visszaható jugoszláv elmélet már kikezdte ezt a problémát. Legteljesebb elméleti feldolgozása a társadalmi tulajdon értelmezésében van meg, főképpen Edvard Kardeljnek ezzel kapcsolatos fejtegetésében. A szocializmus építésének legösszetettebb kérdése, egyben a tudatos társadalmi erő legbonyolultabb feladata annak megoldása, hogy a társadalmi tulajdon ne legyen sem állami tulajdon formájában a dolgozóktól elidegenült, sem pedig csoporttulajdoni formában a társadalom egészéből kiszakított. Az egész jugoszláv elmélet és gyakorlat ennek a bonyolult problémának a megoldására irányul, azóta, hogy Tito vezetésével szembeszegültünk a szocialista társadalom építésének bürokratikus, sztalinista modelljével, majd utána elméletileg megfogalmaztuk az öngazgatás gondolatát, és egy hosszú folyamat során mind teljesebb mértékben találjuk meg érvényesítésének gyakorlati formáit.

A Tájékoztató Irodával való szakításunk ugyanis nemcsak nemzeti függetlenségünk hangsúlyozása és érvényesítése volt, hanem

elméleti és gyakorlati szakítás is a szocializmus építésének az elembertelenedett, a dolgozóktól elszakadt végsőkéig bürokratizált sztalin modelljével. Erre a modellre az volt jellemző, hogy az állam teljes egészében önállósult, egy bürokratikus réteg kezében szembe került a dolgozókkal. A párt teljesen összeolvadt ezzel az elbürokratizálódott állami gépezettel, a gazdaságot pedig teljes egészében ennek a dolgozóktól elszakadt gépezetnek rendelték alá. Persze ennek voltak más következményei is — az embertelen fellépés az állampolgárokkal szemben, a kommunisták és minden ellenszegülés állami terrorral való üldözése stb. —, de itt csak a társadalmi rendszernek azokra a vonásaira utalnánk, amelyek felismerése egyik elindítója volt az önigazgatás kibontakozásának.

Könnyebb volt azonban felismerni a sztalin hibákat, mint megtalálni a megoldást a szocializmus új modelljének megteremtésére. Számtalan tényezővel kellett ugyanis számolni: az állam, ameddig létezik, mindig az osztálytársadalom része. keletkezésében közrejátszott az, hogy a társadalom megoldhatatlan belső ellentmondásokba bonyolódott; éppen ezért, amíg az állam létezik, a közvetlen demokrácia — ezt a szót is csak föltételesen használva, hisz a demokrácia és államforma — csak bizonyos fokig és egy bonyolult folyamat részeként érvényesülhet. Továbbá számolni kell azzal is, amire már Engels utalt: az állam nemcsak erőszakszerv már a szocializmus előtti társadalmakban sem, hanem a társadalom önvédelmi szerve, amely megakadályozza és bonyolult mechanizmusával elejét veszi, hogy a társadalom feleméssze önmagát. Ez az önvédelmi szerep még fokozottabban jelentkezik a szocializmusban, amikor a fiatal szocialista államot meg kell védeni minden külső és belső veszéllyel szemben. Mindezen felül bonyolult folyamat magának a közvetlen demokráciának a mechanizmusa is — Sartre a dialektikus ész kritikájáról szóló vaskos könyvét egészében a csoportpraxis különféle szintjei kialakulásának szentelte, azt vizsgálva, hogyan olvadnak össze az emberek mind nagyobb csoportokba, végül a társadalomba. A közvetlen demokráciának az érvényesítése még az egykori görög városállamban — a rabszolgatartásra, vagyis a polgároknak sem tekintett lakosok zömének ebből a közvetlen demokráciából való kirekesztésére épült rendszerben — sem volt egyszerű. Minél nagyobb közösségek forrnak össze végül az államban, annál nehezebb. Mert az igazi feladat: hogyan olvadnak a társadalom tagjai kisebb-nagyobb csoportokba, sejtekbe, szervezetekbe, azok

pedig az egész társadalomba, anélkül, hogy ez a társadalom bármely szinten elszakadna, önállósodna, elidegenedne, szembekerülne azokkal az egyedekkel, amelyekből összeáll. Ennek a bonyolult feladatnak a megoldását csak az alapsejt szintjén vizsgáljuk, ezért választottuk témánknak a közvetlen öngazgatást.

A jugoszláv öngazgatás kibontakozásában ugyanis a dolgozói közösség vált csomóponttá. Az öngazgatás fejlődésének folyamata úgy játszódott le, hogy a dolgozói közösségen belül mind teljesebbé vált a közvetlen öngazgatás, a dolgozói közösségen kívül pedig mind nagyobb lett a dolgozók hatása a dolgozói közösségeket összefogó nagyobb közösségekre. Az alkotmány meghozatala előtt szerzett tapasztalatok arra tanítottak bennünket, hogy ezt a célt csak egységes folyamatban érhetjük el. Mert nyilvánvalóvá lett, hogy nem elegendő az öngazgatás csak a dolgozói közösségeken belül, mert az öngazgatásnak a gyár falai közé szorulása bent a csoporttulajdonosi elemeket, a dolgozói közösségeken kívül pedig a kapitalizmus kezdeti fokára jellemző piaci anarchiának az állam bürokratikus beavatkozásával elegyedő formáját hozza létre. De hosszú utat kellett megtennünk, amíg ez a probléma tudatosodott.

Mint ismeretes, kezdetben az öngazgatás úgyszólván csak a személyi jövedelmekre korlátozódott, és mindössze egyetlen szerve létezett, a munkástanács. Erről a kezdeti pontról indultunk el, hogy az öngazgatás minél több ügy intézését vegye át dolgozói közösségeken belül, és hogy ez az öngazgatás minél közvetlenebb legyen. Csak ez a folyamat tudatosította bennünk — már az új alkotmány meghozatala előtt —, milyen nehéz feladat az egész társadalomban érvényesíteni, hogy a dolgozói közösségek szintjén megteremtett öngazgatás hasonlóképpen és a dolgozóktól való elidegenülés nélkül érvényesüljön a községekben, a köztársaságokban és tartományokban, majd a föderációban. Ugyanígy tudatára ébredtünk, hogy milyen nehéz feladat a dolgozói közösségeken belül tényleg egyenjogúvá és közvetlenné tenni az öngazgatást, hogy ez azután fokozatosan, alapot adhasson a többi társadalmi ügy egyenjogú és közvetlen intézésére is. Ebből a bonyolult és több irányú folyamatból csak azért emeltük külön ki a közvetlen öngazgatás kérdését, mert az a társadalmi ügyek valamennyi dolgozó részéről történő egyenjogú és közvetlen igazgatásának alapját teremti meg.

II.

A döntő fordulatot e tekintetben már az alkotmányfüggelékek meghozták. Az alkotmányfüggelékek ugyanis pontról pontra felsorolták, melyek azok az ügyek, amelyek intézését nem lehet semmilyen öniszervezési szervre vagy másvalakire átruházni, hanem a dolgozók csakis közvetlenül intézhetik. Ezek közé az ügyek közé tartozott a normatív rendezéstől a jövedelemelosztásig a dolgozói közösségek számos közös érdekű ügye. Ezzel az alkotmányerejű rendelkezéssel tehát törvényes, alkotmányos kötelezettséggé vált a közvetlen öniszervezés megszervezése, annak szavatolása, hogy a dolgozók tényleg maguk döntsenek azokban a kérdésekben, amelyekben a döntéshozatalt nem ruházhatják senkire át. Ezzel azonban csak az alapot adták meg a közvetlen öniszervezés kibontakozásához, hiányzott a közvetlen öniszervezés mechanizmusának, formáinak törvényes feldolgozása, ehelyett minden idekapcsolódó kérdés rendezését egy-egy dolgozói közösség szubjektív erőire bízta, aminek következménye a nagyfokú tarkaság lett a közvetlen öniszervezésben, legrosszabb esetben pedig ennek a közvetlen öniszervezésnek a megcsorbulása.

Az alkotmányfüggelékek ugyanis a közvetlen öniszervezésnek egyetlen formáját ismerték: a dolgozói gyűléseket. Egy-egy másik formát megemlítettek, például a referendumot, és ez mint lehetőség bele is került az alkotmányfüggelékek alapján készített alapszabályok zömébe, de csak mint lehetőség, és gyakorlatban úgyszólván egyetlenegy dolgozói közösség sem élt ezzel a lehetőséggel, vagy csak elvétve élt vele. Az alkotmányfüggelékek tehát abban látták a közvetlen öniszervezés lehetőségének szavatolását, hogy a dolgozók gyűlésére mindenki egyformán elmehet, ott mindenki egyenjogúan véleményt mondhat, és a döntés végül a többség akaratával összhangban születik meg. Ezzel a rendelkezéssel elvben szavatolva is volt a közvetlen öniszervezés érvényesülése. Az alkotmányfüggelékek kimondták, hogy vannak kérdések, amelyekről a dolgozók csak közvetlenül dönthetnek, ennek a döntésnek a dolgozók gyűlésén kell megszületnie, és ezeken a dolgozói gyűléseken mindenki egyenjogúan és közvetlenül részt vehet.

A gyakorlatban azonban ezzel kapcsolatban több probléma vetődött föl. Legelőször is problematikussá vált az egyenjogúság. A dolgozói gyűléseken való részvétel, fellépés, felszólalás ugyanis sokban függött a dolgozó képzettségétől, informáltságától, attól, hogy mi-

lyen adatokba van betekintés és még a rendelkezésére álló adatok között is hogyan tud olvasni, hogyan tudja azokat használni. Így aztán az egyenjogúság helyett gyakran a többség befolyásolhatósága, az adatok és a szakmai tudás birtokában lévő szakapparátus fölénye érvényesült.

Ugyanígy problematikussá vált a közvetlenség is. A dolgozói gyűléseken ugyanis csak egészen kis közösségekben, munkaszervezetekben vehet mindenki egyenjogúan és közvetlenül részt. Minél nagyobb volt egy munkaszervezet, a tmösz (társult munka önálló szervezete), ahogy az alkotmányfüggelékek alapján hívták őket, annál nehezebb volt ennek a közvetlenségnek az érvényesülése. Különben is egy akár háromszáz tagú munkaszervezetben is a határozathoz szükséges több mint 150 ember jelenléte a dolgozói gyűlésen azt inkább mítinggé tette, mint tényleges öngazgatássá. Így aztán a dolgozói gyűlésnek mint közvetlen öngazgatási formának a jelenléte nem zárta ki az öngazgatással való manipulálást, lehetővé tette, hogy az öngazgatás könnyen megcsorbuljon, a közvetlen öngazgatás pusztán formalitássá váljon, messze legyen attól, hogy minden dolgozó tényleg egyenjogúan és közvetlenül beleszólhasson a dolgok intézésébe.

Ez a közvetlen öngazgatás formálisan is támadható: ahhoz, hogy határozatképes legyen a dolgozók gyűlése, a dolgozók felénél eggyel több jelenlevőre van szükség, míg a határozat meghozatalához a jelenlevők felénél eggyel több szavazatra van szükség, ami azt jelenti, hogy a határozat végül a dolgozók egynegyedénél mindössze eggyel több ember, vagyis az elenyésző kisebbség hozza meg, ami már eleve kizárja azt, hogy a dolgozók gyűlése a többség valószínűsége közvetlen öngazgatása legyen.

Az alkotmány ezekre a problémákra is megoldást keresett. Persze annak tudatában, hogy a dolgozók egyenjogú részvételét semmilyen alkotmány, semmilyen törvényes rendelkezés nem szavatolhatja, hisz ennek az egyenjogúságnak a megteremtése nehéz társadalmi feladat, az öngazgatás közvetlensége viszont tudatosan fejleszthető és gazdagítható. Az alkotmány abból indul ki, hogy ehhez a nehéz munkához minden segítséget meg kell adni a szubjektív erőknél, vagyis az alkotmánynak és a törvényeknek minél kevesebbet kell az intézményes formákat, az öngazgatás szerveit és formáit illetően a szubjektív erőkre bízni, hisz azokra még így is rengeteg feladat vár az intézményes formáknak megfelelő tartalommal való kitöltésében. E tekintetben az alkotmány azonban már felhasználta a legöntudatosabb, legfejlettebb munkaszervezetek szubjektív erői-

nek valamennyi vívmányát és tapasztalatát. Többek között azoknak a munkaszervezeteknek a tapasztalatait, amelyek a dolgozók gyűlését mint a közvetlen öngazgatás egyetlen formáját kisebb csoportokban bonyolították le, létrehozva a döntések munkaszervezet szintjén történő összehangolásának mechanizmusát meg a többi, a közvetlen öngazgatás gyakorlatából, nehézségeiből és vívmányaiból következő hasonló tapasztalatot.

A társult munkáról szóló törvény tervezete már ezeket a tapasztalatokat hasznosította. A dolgozók öngazgatásának érvényesítése a társult munkában címet viselő negyedik része így foglalta össze a döntéshozatal formáit: „Társadalmi-gazdasági és más öngazgatási jogaik érvényesítéséről a dolgozók a dolgozók gyűlésein referendummal és az egyéni véleménynyilvánítás más formái révén döntenek; küldötteik révén a munkástanácsban, a határozatok végrehajtásának, valamint e szervezetek szervei és szolgálatai munkájának ellenőrzésével, továbbá küldöttségeik révén az öngazgatási érdekközösségek közgyűléseiben és a társadalmi-politikai közösségek képviselői testületeiben.” A törvény kiinduló pontja tehát a döntéshozatal egységes rendszere, amely a közvetlen és egyéni véleménynyilvánítás útján hozott döntésekkel kezdődik, és a küldöttek közvetítésével a különféle egyéb szinteken hozott döntésekig terjed.

A közvetlen öngazgatást illetően a törvénytervezet három lényeges újdonságot vezet be a közvetlen öngazgatás előző rendszeréhez viszonyítva. Legelőször is szakít azzal a gyakorlattal, amely lehetővé tette, hogy a dolgozók negyedénél eggyel több határozhasson, ehelyett valamennyi lényeges határozatnál megköveteli az alapszervezet dolgozói többségének igenlő szavazatát, vagyis formálisan is érvényesíti az elvet, hogy a döntéseket csakis a többség hozhatja. A másik újdonság, hogy a dolgozók gyűlése mellett megteremti a közvetlen öngazgatás egyéb formáit, elsősorban pedig annak formáit, hogy minden dolgozó egyenjogúan és közvetlenül állást foglalhasson, sőt állásfoglalása kötelező legyen egy-egy döntés meghozatala szempontjából. A törvénytervezet 440. szakasza ugyanis felsorolja a közvetlen öngazgatás valamennyi formáját: „Az alapszervezet dolgozói egyéni véleménynyilvánítással, referendum révén, a dolgozók gyűlésein, aláírásukkal, illetve külön írásbeli nyilatkozatokkal és az egyéni véleménynyilvánításnak a törvényben, alapszabályban vagy öngazgatási megegyezésben előírt más formáival döntenek.”

Lényeges újdonság az is, hogy a törvénytervezet pontról pontra felsorolja azokat az ügyeket, amelyekben a dolgozók kötelezően referendummal döntenek. A következő szakasz ugyanis így hangzik: „Az alapszervezet dolgozói referendummal döntenek az alapszervezet dolgozói munkájának társítására vonatkozó öngazgatási megegyezésről; a munkaszervezetbe, összetett szervezetbe és ügyviteli közösségekbe való társulásra vonatkozó öngazgatási megegyezésről; az alapszervezet tervének irányelveiről; az öngazgatási szervezetek és közösségek terveinek alapelveiről szóló öngazgatási megegyezések megkötésének, valamint a társadalmi-politikai közösségek terveinek alapelveiről szóló megállapodások megkötésének elemeiről; az alapszervezet, a munkaszervezet és összetett szervezet alapszabályáról; az alapszervezet szervezeti változásairól; a munka-, valamint a termelő- és pénzeszközök társításáról, továbbá a pénzeszközöknek a dolgozók személyi jövedelmére és közös fogyasztására való elosztás alapelveiről és mércéiről; az egyéb öngazgatási megegyezésekről, ha ezt a törvény meghatározza; a dolgozók holt munkája alapján járó térítésre való jogosultságról s a térítési jogosultságról való lemondásról szóló határozatról; továbbá a törvénnyel összhangban az alapszervezet alapszabályában meghatározott más kérdésekről”.

Ezek az újítások döntő áttörést hajtanak végre a közvetlen öngazgatás továbbfejlesztése vonalán: kötelezővé teszik a többség határozatát, meghatározzák a közvetlen öngazgatás formáit, és felsorolják mindazokat a kérdéseket, amelyekben kötelezően referendummal, tehát valamennyi dolgozó egyenjogú és közvetlen véleménynyilvánításával hoznak döntést. Ezt ki kell egészítenünk még azzal is, hogy a törvénytervezet feldolgozza a dolgozók gyűlésével kapcsolatos tapasztalatokat is, és elsősorban abból indulva ki, hogy a túl nagy taglétszámú gyűléseken nem folyhat tényleges öngazgatás, gazdálkodási egységekre és az alapszabályban megszabott más részekre bontják a társult munka alapszervezetét, hogy „a véleménynyilvánítás a munkafolyamat e részeinek dolgozói gyűlésein” történjen, vagyis a túl nagy és csak formálisan határozó gyűlések helyett a dolgozók kisebb gyülekezeteit hozza létre, amelyekben már tényleges vita folyratható, az álláspont tényleg a részvevők közös, összehangolt véleménye alapján alakul ki.

A társult munkáról szóló törvénytervezet nyilvános véleményezése során, az egész országra kiterjedő nagyszabású társadalmi akció keretében a közvetlen öngazgatásnak ez a továbbfejlesztése

kedvező fogadtatásra talált. Ugyanakkor azonban rámutattak arra is, hogy a törvénytervezet néhány rendelkezését szabatosabban kell meghatározni, részletesebben feldolgozni. Elsősorban arra mutattak rá, hogy: 1. mivel az írásbeli nyilatkozatok és a referendum útján csak igennel vagy nemmel lehet szavazni, jelentős mértékben megnövekedik az előzetes megvitatás, a szavazás előkészítésének jelentősége, nehogy a dolgozók közvetlen öngazgatása pusztán arra szorítkozzon, hogy elfogadnak vagy elvetnek egy tőlük függetlenül előkészített határozatot, tehát a törvényben is jobban fel kell dolgozni az írásbeli véleménynyilvánítás vagy referendum előkészítésének mechanizmusát, hogy ezt se bízzák pusztán a szubjektív erőkre; 2. mivel a közvetlenül meghozott határozatokat a küldöttek viszik tovább, a törvényben jobban fel kell dolgozni a dolgozók meg a küldöttek közötti viszonyt, a közvetlenül hozott határozatok meg a küldöttekből összetevődő szervek közötti viszonyt.

Ezek meg a hasonló vélemények tették lehetővé, hogy a véglegesen elfogadott törvényben a közvetlen öngazgatás kérdése még teljesebb feldolgozást és szabatosabb megfogalmazást kapott. Nem abban az értelemben, hogy sokat változtak a már vázolt alapelvek és lényeges újítások, hanem a törvény még a törvénytervezethez viszonyítva is teljesebb, átfogóbb megoldásokat adott, elsősorban az előzetes vita megszervezése és ebben a vitában fontos helyet kapó dolgozói gyűlés hatáskörének, felépítésének teljesebb kidolgozása vonalán. A leglényegesebb újítások a törvénytervezethez viszonyítva a következők:

1. A törvénytervezetben már említett 440. szakasz, amely a közvetlen öngazgatás formáit sorolja fel, a törvény 462. szakaszaként még hat bekezdéssel bővül, és mind a hat bekezdés a dolgozók személyes véleménynyilvánítását megelőző előzetes vitára vonatkozik.

2. A referendumra vonatkozó szakasz bővül, és amíg a törvénytervezet csak úgy szólt, hogy a felsoroltakon kívül a dolgozók csak akkor dönthetnek más kérdésben is referendummal, ha azt az alapszervezet alapszabályában lefektették, a törvény kimondja, hogy: „a dolgozók személyes véleménynyilvánítással referendum útján döntenek más kérdésekről is, ha az alapszervezet dolgozóinak többsége így határoz.”

3. A külön írásbeli nyilatkozat útján történő határozathozatal a törvényben külön szakaszt kap.

4. Ugyanígy külön szakasz foglalkozik a dolgozók gyűlésével,

amely kimondja, hogy a dolgozók gyűlésén „kezdeményeznek, javaslatot tesznek, véleményt nyilvánítanak és összehangolják az álláspontokat, megállapítják a küldöttségek és a küldöttek működésére vonatkozó irányelveket, valamint törvényben, öngazgatási megegyezésben és alapszabályban meghatározott feltételekkel és módon határozatokat hoznak”.

5. Az utóbbihoz csatlakozik a törvény 470. és 471. szakasza, amely nemcsak szabatosabban fogalmazza meg, hogy a dolgozók gyűlése tevékenységi egységek vagy a munkafolyamat más részeinek dolgozói gyűléséből tevődik össze, hanem lényeges változás az is, hogy a törvénytervezet 447. szakaszával szemben — amely azt határozta meg, hogy a dolgozók milyen kérdésekben *nem* határozhatnak ilyen részleggyűléseken — a törvény 471. szakasza jelentősen bővíti a részleggyűlések hatáskörét kimondva, hogy „a tevékenységi egység vagy az alapszervezet alapszabályában meghatározott más részleg dolgozói az illető egység, vagy más részleg dolgozói gyűlésén, a törvénnyel összhangban határozatot hozhatnak a személyi jövedelemre szolgáló eszközök elosztásáról és a közös munkával megvalósított eszközök felhasználásáról, valamint az alapszabályban meghatározott más kérdésekről”.

6. Újdonság a törvényben az is, hogy kategorikusabban megfogalmazza az előzetes vita megszervezésével kapcsolatos feladatokat, kimondva egyrészt azt, hogy a munkástanács a javaslatokat köteles a szakszervezetnek megküldeni, másrészt kimondva, hogy: „ha e szakasz 1. bekezdésében említett kérdésekről nem szerveznek előzetes vitát, a munkástanács e kérdésekről nem hozhat határozatot.”

A társult munkáról szóló törvény tehát számos vonatkozásban tovább fejleszti az alkotmányfüggelékek alapján kötelezővé tett, de mindeddig csak egyetlen formát, a dolgozók gyűlését ismerő közvetlen öngazgatást. Jobban feldolgozva és szabatosabban meghatározva még a törvénytervezetben felvetett újításokat és elveket is, megadja a közvetlen öngazgatás institutionális keretét. A közvetlen öngazgatás tulajdonképpen csak ezzel válik ténylegessé. A társult munkáról szóló törvény ugyanis már nemcsak azt mondja ki, hogy melyek azok a kérdések, amelyekről a döntést a dolgozók nem ruházhatják senkire át, hanem két lépéssel tovább menve meghatározza annak formáit és módzatait, hogy ezekben az át nem ruházható kérdésekben tényleg közvetlenül és egyenjogúan döntsenek, másrészt meghatározza annak módját is, hogy az

átruházott kérdésekben hozott döntéseken is ott maradjon a közvetlen öngazgatás nyoma. A jelenlegi institutionális keret a közvetkezőképpen összegezhető: a társult munka alapszervezetének dolgozói csakis közvetlenül, még hozzá nem a formális, hanem a tényleges többség hozzájárulásával határozhatnak a leglényesebb kérdésekben; ezekről a kérdésekről minden dolgozó személyesen véleményt mond, velük kapcsolatban kötelezően állást foglal, igennel vagy nemmel szavaz; hogy e szavazás ne legyen formalitás, valamilyen formális demokratikus határozathozatal, a referendum vagy a személyes véleménynyilvánítás más formái alapján eldönthető kérdésekben előzetes vitát kell szervezni, amelyek lehetővé teszik, hogy valamennyi dolgozó bekapcsolódjon már magának a szavazásra bocsátandó határozatnak a megfogalmazásába is; az előzetes viták formalizmusának, a mítingszerű összejövetelnek az elkerülésére pedig a törvény létrehozza a részleggyűléseket, amelyekben a dolgozók kisebb csoportjai tényleges vitát folytathatnak, egymással összehangolhatják álláspontjaikat. Mind ezt kiegészíti annak a mechanizmusnak a részleges földolgozása, amely szavatolja, hogy a dolgozók a közvetlen véleménynyilvánítással hozott határozatoknak, a küldöttek révén, érvényt szerezzenek a többi öngazgatási szervben is.

Persze, még mindig sok minden marad a közvetlen öngazgatással kapcsolatban, ami továbbra is a szubjektív erők mindennapos és tudatos tevékenységére van bízva. Mivel a társult munkáról szóló törvény még mindig csak a formát, az institutionális keretet adja meg a közvetlen öngazgatáshoz, még mindig fennáll az a veszély, hogy ezen vagy azon a ponton, ebben vagy abban a társultmunka-alapszervezetben vagy más társultmunka-szervezetben ez a közvetlen öngazgatás formálissá válik. A törvényben meghatározott forma azonban olyan fegyvert ad a társult dolgozók kezébe, amely oda hathat, hogy az öngazgatás tényleg mind közvetlenebbé váljon, és a megadott institutionális keret a tudatos szocialista társadalmi erők szakadatlan munkálkodásával, tartalommal telítődjön. Ez már része annak a bonyolult folyamatnak, amelyről szólottunk, de a társult munkáról szóló törvény a közvetlen öngazgatás kérdésének fent vázolt megfogalmazásával lehetővé teszi ennek a folyamatnak az elindulását a társadalom alapsejtjében, a társult munka alapszervezetében.